

FLEITA – GINKLAS AR ŽAISLAS?

Klaipėdos universitete apginta Povilo Blaževičiaus daktaro disertacija „Žaislai ir žaidimai Lietuvoje XIII–XVII amžiais remiantis archeologijos duomenimis“

Žilvinas Čėsna

Klaipėdos universitetas, HMF Istorijos katedra

2010 m. kovo 5 d. įvyko Klaipėdos universiteto ir Lietuvos istorijos instituto doktoranto Povilo Blaževičiaus daktaro disertacijos „Žaislai ir žaidimai Lietuvoje XIII–XVII amžiais remiantis archeologijos duomenimis“ (darbo vadovas dr. Gintautas Zabiela) gynimas.

Disertacijos gynimo tarybą sudarė pirmininkas prof. habil. dr. Vladas Žulkus (Klaipėdos universitetas), oficialieji oponentai prof. dr. Libertas Klimka (Vilniaus pedagogikos universitetas) ir dr. Vykintas Vaitkevičius (Klaipėdos universitetas), kiti tarybos nariai: prof. dr. Albinas Kuncevičius (Vilniaus universitetas), doc. dr. Valdemaras Šimėnas (Vilniaus universitetas), doc. dr. Rimvydas Petrauskas (Vilniaus universitetas), dr. Mindaugas Bertašius (Kauno technologijos universitetas).

Povilas Blaževičius domėtis žaislais ir žaidimais Lietuvos archeologinėje medžiagoje pradėjo studijuodamas Vilniaus universitete, kuriame 2001 m. baigė archeologijos bakalauro studijas, o 2003 m. apgynė archeologijos magistro darbą tema „Pramogos viduramžių Lietuvoje archeologijos duomenimis“. 2005 m. P. Blaževičius įstojo į Klaipėdos universiteto ir Lietuvos istorijos instituto jungtinę istorijos krypties doktorantūrą.

Povilas Blaževičius disertacijoje siekė ištirti XIII–XVII a. žaislus ir žaidimų inventorių, rastus dabartinėje Lietuvos teritorijoje. Siekdamas šio tikslo, autorius iškėlė kelis uždavinius: 1) inventorizuoti XIII–XVII a. Lietuvos žaislus ir žaidimų artefaktus; 2) sudaryti radinių paskirties hierarchinę schemą; 3) schemas pagrindu sukurti žaislų ir žaidimų tipologinę sistemą; 4) išanalizuoti prieinamus XIII–XVII a. rašytinius šaltinius žaislų ir žaidimų požiūriu; 5) pasinaudoti XIX–XX a. Lietuvos etnografijos medžiaga kaip lyginamaisiais duomenimis, rodančiais archeologinių žaislų ir žaidimų tradicijos tęstinumą; 6) įtraukti prieinamą XIII–XVII a. Europos šalių ikonografinę medžiagą Lietuvos radiniams vertinti ir interpretuoti; 7) įvertinti XIII–XVII a. žaislų išskirtinumą tam tikriems vaiko gebėjimams vystyti; 8) įvertinti žaidimų populiarumą ir jų vietą XIII–XVII a. suaugusiųjų gyvenime; 9) nustatyti žaislų ir žaidimų kiltį ir plėtros kryptis laike ir erdvėje.

Darbe analizuojami archeologiniai artefaktai, lyginant juos su rašytinių šaltinių bei ikonografinės medžiagos teikiama informacija. Buvo taikomi analitiniai, sintetiniai, tipologiniai ir lyginamieji metodai. Tiriant archeologinius artefaktus, taip pat buvo pasitelkti specifiniai metodai: rentgeno spindulių, dendrochronologinė ir cheminė analizės. Disertacijoje pateikta daug naujos archeologinės medžiagos, kuri iki šiol nebuvo patekusi į tyrinėtojų akiratį, išanalizuoti 344 artefaktai, rasti Lietuvoje iki 2008 m. Jų tipologijai P. Blaževičius sukūrė naują sistemą-schemą, neturinčią analogų nei Lietuvoje, nei užsienyje. Remiantis šia schema, disertacijoje sistemškai pristatoma archeologinė medžiaga apie žaidimus ir žaislus Lietuvoje nuo XIII a. iki XVII a. Schema sukurta taip, kad atsiradus naujų duomenų, ją būtų galima lengvai išplėsti bet kurioje grandyje. Taikant schemą žaidimai pagal jų pobūdį suskirstyti į aštuonias pagrindines sritis: karybos, buitės, ūkio, globos, pramogų, muzikos, sporto ir stalo žaidimus; pagal funkcinę orientaciją – į žaislus, skirtus vaikams,

vyrams ir tinkančius abiem grupėms; pagal radinių gausumą autorius išskyrė tris pagrindines sritis – muzikos žaislus, stalo žaislus ir sporto žaislus.

Muzikos žaislai pagal skleidžiamo garso pobūdį skaidomi į dvi grupes – idiofonus (savaime skambančius) ir aerofonus (pučiamuosius). Sporto žaidimai, atsižvelgiant į Lietuvoje rastus dirbinius ir į tai, kokie įgūdžiai bei gebėjimai įgyjami jais žaidžiant, skirstomi į taiklumo, vikrumo ir koordinacijos žaidimų šeimas. Stalo žaidimai taip pat skirstomi į tris grupes, atsižvelgiant į strategijos ir sėkmės poveikį žaidimo baigčiai. Pirmajai grupei skiriami žaidimai, kuriuose pergale lemia strategijos pasirinkimas, antrajai – žaidimai, kurių baigtį lemia strategija ir sėkmė, o paskutinei – tokie žaidimai, kuriems laimėti reikia tik sėkmės. Akcentuojamas šių skirtingų žaislų grupių edukacinis-socializacinis vaidmuo, lavinant tam tikrus vaikų įgūdžius ir gebėjimus, kurie susiję su rengimu suaugusiojo gyvenimui.

Pirmasis oponentas prof. dr. Libertas Klimka, kaip ir kiti savo nuomonę išsakę disertacijos gynimo komisijos nariai, pabrėžė disertacijos naujumą, aktualumą ir reikšmę. Iki šiol žaislai nebuvo sulaukę archeologų dėmesio Lietuvoje ir, kaip pažymėjo dr. G. Zabiela, šios srities tyrinėjimai Europoje taip pat dar nėra toli pažengę. Oponentas dr. V. Vaitkevičius pabrėžė, kad didžioji P. Blaževičiaus darbo vertė – tai parengtas išsamus iliustruotas 344 archeologinių radinių – žaislų ir žaidimų priemonių – katalogas. Doc. dr. V. Šimėnas doktoranto disertaciją palygino su dr. Gintauto Rackevičiaus darbu „Arbaletas, jo prototipai ir modifikacijos Lietuvoje XIII–XVI a.“, teigdamas, kad kol nebuvo parašytas pastarasis darbas apie arbaletus, turimos žinios apie juos buvo menkos, taip pat ir P. Blaževičiaus disertacija atvėrė archeologams žaislų ir žaidimų įvairovę. Disertacijos gynimo komisijos pirmininko prof. dr. Vlado Žulkaus nuomone, didžiausią Povilo Blaževičiaus darbo vertę sudaro tai, „kad jis įvedė į Lietuvos archeologiją iki tol mažai žinomų radinių rūši. Žaislus ir su žaidimais susijusius artefaktus jis pirmą kartą susistemino ir tuo sukūrė šios rūšies artefaktų identifikavimo galimybę tiek Lietuvos, tiek ir tarptautiniame kontekste.“

Kita vertus, oponentai ir komisijos nariai turėjo ir tam tikrų pastabų bei klausimų, susijusių su disertacijoje neaptartomis ar diskutuotinomis temomis. Didžioji dalis komisijos narių savo recenzijose iškėlė klausimą dėl fleitos ir kitų muzikos instrumentų priskyrimo žaislų kategorijai tinkamumo. Prof. dr. Libertas Klimka dvejavo, ar muzikos instrumentas dėl sudėtingo jo įvaldymo gali būti vaikams skirtas žaislas, dr. V. Vaitkevičius teigė, jog tokiam priskyrimui prieštarautų ir muzikologai. Savitą nuomonę išsakė prof. dr. V. Žulkus, teigdamas, jog muzikos instrumentas gali būti ne tik žaislas, bet ir ginklas.

Oponentas dr. V. Vaitkevičius pasigedo teorinės medžiagos, susijusios su artefaktų atranka, išdėstymo ir platesnio vyriškų žaislų (kalavijų, iečių ar strėlių) pristatymo. Taip pat dr. V. Vaitkevičius iškėlė kelis klausimus: ar tikslinga žaidimus skirstyti į vyriškus ir vaikiškus, žinant, kad didžioji jų dalis buvo skirta abiem grupėms; kas iš tikrųjų yra disertacijoje pateikiamo tyrimo objektas. Be to, dr. V. Vaitkevičius pažymėjo, kad darbe nepristatyti procesai, kurie vyko su žaidimais, atėjusiais į pagonišką Lietuvą iš krikščioniškų kraštų, ir kaip jie transformavosi, Lietuvai priėmus krikščionybę, bei pasigedo platesnės XIX–XX a. kaimo žaidimų analizės.

Doc. dr. R. Petrauskas ir dr. M. Bertašius pasigedo išsamesnės istorinių šaltinių analizės bei istoriografijos apžvalgos ir pažymėjo, kad darbe nepristatomi archeologiniai artefaktai iš dabartinės Baltarusijos teritorijos, kurioje buvo nemažai LDK miestų, dvarų ir t. t. Buvo atkreiptas dėmesys ir į labai plačias artefaktų datavimo ribas, kurios kartais sudaro prielaidas skubotoms išvadoms.

Dr. Mindaugas Bertašius pasiūlė pasidomėti Veterinarijos akademijos kolekcijoje esančia kauline medžiaga, kuri surinkta ir iš miestuose vykusių archeologinių tyrinėjimų. P. Blaževičiaus įgytos žinios galbūt padėtų tarp jų atrasti žaislų, kurių neidentifikavo kiti archeologai.

Povilui Blaževičiui atsakius į oponentų ir komisijos narių klausimus bei sutikus su išsakytomis pastabomis, disertacijos gynimo tarybos nariai balsavo ir vienbalsiai nutarė suteikti Povilui Blaževičiui humanitarinių mokslų srities istorijos krypties daktaro laipsnį.